

O konzervování a restaurování památek a studijním programu na chemické škole

Na Vysoké škole chemicko-technologické v Praze jsme způsobili tak trochu revoluci tím, že jsme získali akreditaci studijního programu „Konzervování – restaurování objektů kulturního dědictví – uměleckořemeslných děl“. Je to studijní program se čtyřmi obory, z nichž tři jsou určeny pro restaurátory, čtvrtý pro chemiky-technologie. Zavedení čtyřletých bakalářských oborů pro restaurátory uměleckořemeslných děl z kovů, skla a keramiky a textilu je v rozporu s tradičním chápáním absolventa VŠCHT Praha, jako víceméně univerzálního, technicky a přírodovědně vzdělaného chemika, bez ohledu na vystudovanou fakultu či obor. Za rok budou tedy mezi absolventy – bakaláři i takoví, kteří nebudou mít vzdělání určené pro práci chemika v průmyslu, projekci nebo výzkumu. Proč to děláme? Protože máme na škole dlouhou tradici ve výuce technologie obnovy památek a také nás k tomu vedl přetrvávající empirismus v oblasti konzervování a restaurování památek. Příčinou také je, že oblast restaurování uměleckořemeslných děl nebyla dosud v České republice, na rozdíl od malířských a sochařských děl, pokryta vysokoškolským vzděláním.

Příčinou, proč památky chátrají, je velmi často fyzikálně-chemická přeměna materiálu. A znalost mechanismu této přeměny je cestou k racionálnímu způsobům ochrany. Také postupy restaurování a konzervování hmotných památek i jejich průzkumy jsou s chemií velmi úzce spojeny. To všechno má na naší škole velké teoretické zázemí. Vzdělání prímých restaurátorů je podle našich představ postaveno na třech pilířích. Jsou to praktické řemeslné a výtvarné dovednosti, dále přírodovědné, materiálové a technologické znalosti a teoretické humanitní a výtvarné vzdělání. Nejde nám o výuku univerzálních odborníků, jak nám někteří podávají, ale odborníků, kteří jsou v oblastech souvisejících přímo s restaurováním solidně vzdělání, především pro zdárnou komunikaci se specialisty, jako jsou chemici, historici umění a další.

VŠCHT Praha sama nemůže nabídnout výuku řemeslných a výtvarných dovedností a tak při výuce čtyřletých oborů spolupracujeme se specializovanými vyššími odbornými školami, a Akademií výtvarných umění. Výuka humanitních předmětů je pak zajišťována ve spolupráci s fakultami Univerzity Karlovy a s externisty.

Nepřipravoval jsem tento studijní program sám, ale beru na sebe odpovědnost jak za jeho zavedení, tak i za problémy s ním spojené. Někteří z kolegů stále považují nový studijní program za něco, co je pod úroveň naší školy. Nedůvěřují totiž tomu, že řemeslně zdatní absolventi středních uměleckých škol jsou schopni dosáhnout přírodovědné vzdělání na dostatečné úrovni. Myslím si ale, že jejich nedůvěra tak trochu souvisí s chemickým elitářstvím, lehce pohrdavým přístupem k řemeslným a výtvarným dovednostem a nakonec i k chemickým a materiálovým technologiím.

Osobně jsem poprvé nahlédl do světa restaurování a konzervování památek teprve před dvanácti lety v souvislosti s přípravou restaurování jezdecké sochy Jiřího z Poděbrad. Socha byla tehdy v zoufalém stavu z řady důvodů. Jedním z hlavních byla absence jakékoli údržby sochy a nekvalifikovanost oprav v poválečném období. Od té doby jsem se ve světě konzervování a restaurování památek mnohému přiučil, ale také mnohému podívil. Co běžných poznatků ze světa technických aplikací může být novinkou ve světě konzervování a restaurování! Novinkou pro mne také byly poměry, které panují na pomezí umění, humanitních disciplín a technologií, kde se střetávají zcela různé způsoby myšlení, kde se racionální uvažování potkává daleko častěji než v přírodovědných a technických disciplínách s dogmatizmem a s iracionalitou. Potkal jsem se s prací nejen vynikajících, řemeslně zdatných a trpělivých restaurátorů, ale i s produkcí pajzráků (tak říkal mechanik našeho ústavu lidem s pokleslými řemeslníckými výkony) i se samozvanými „odborníky“.

Nahlédl jsem i do světa vágních termínů, kde se vedou nekonečné dohady i o vymezení samotných pojmů konzervování a restaurování památek. Podle mne se jedná o dvě různé, i když související činnosti. Samotné konzervování, nyní módně dělené na preventivní a sanační, je součástí každého restaurátorského zásahu. V případě tzv. preventivní konzervace (což pokládám za nelogické slovní spojení) se jedná o soubor často jen organizačních opatření, k potlačení negativních vlivů prostředí bez zásahu do vlastního předmětu. Dělat takovouto samozřejmou „konzervaci“ může podle předpisu a po krátkém zaškolení téměř kdokoli, a to i bez řemeslných či výtvarných dovedností. Sanační konzervace, rozuměj ta trosek tradiční konzervace, je pak soubor postupů, které přímým zásahem na předmětu zajistí, bez ohledu na jeho původní užitnou hodnotu, jeho další prostou existenci. Bohužel konzervace sama o sobě, je většinou příprava předmětu na cestu do regálu depozitáře, kam už běžný občan nemůže.

Na rozdíl od konzervování, je restaurování vždy vysoce kvalifikovaná činnost lidí s dovednostmi dosahujícími z řemeslného hlediska dovednosti přímého tvůrce, tedy člověka, který svými rukama dílo vytvořil. Restaurování uměleckých i uměleckořemeslných děl zvyšuje jejich hodnotu, neboť z poškozených předmětů a trosek vytváří srozumitelná díla a prodlužuje jejich životnost. Samozřejmě, že většinou není cílem obnova původního stavu, ale obnova užitné hodnoty nebo jen celistvosti, kdy předmět nese přiměřené stopy svého stáří. Je to obnova užitné hodnoty a srozumitelnosti pro nyní žijící i budoucí generace lidí. Jedná se o obnovu podle pravidel o vratnosti restaurátorského zásahu a jeho odlišitelnosti, s vědomím, že někdy méně je více.

Z dílny muzeologických ideologů pochází tvrzení, že při restaurování vždy dojde k redukci „komplexní hodnoty

předmětu“. Tím nepřímou říkají, že jak u uměleckých a uměleckořemeslných děl, tak technických a stavebních památek pohrdají původní užitnou hodnotou předmětu a pohrdají i jejich tvůrcem. Zub času, činy vandalů a ignorantů jsou pro ně nedílnou součástí komplexní hodnoty díla, nikoli už původní poslání předmětu. Nevím, jestli si skutečně myslí, že zrezivělý otlučený automobilový vrak ve stodole se slepicemi je autentičtější a má vyšší komplexní hodnotu, než fungující a do téměř původního stavu zrestaurovaný automobil.

Oblast restaurování i konzervování je také světem profesních kodexů, světem výmluvných i mnohomluvných dokumentů o etice nakládání s památkami, je i světem pokrytectví, snah diskvalifikovat konkurenci zakládáním spolků, asociací, komor, komisí. Světem, který se občas zaklíná vědeckým přístupem a přitom nerespektuje principy vědecké práce. Světem se zaklínadly, jako jsou velmi vágně definované pojmy „autenticita“, „komplexní hodnota“, „estetická či historická integrita“. Slova „životnost“ nebo „užitná hodnota“ nenajdete v žádném kodexu pro restaurování a jejich užívání mne v tomto prostředí zařazuje mezi podezřelé technokraty. Stačí také místo termínu „restaurování“ použít český ekvivalent „obnova“ a jste pokládán za nehodného spolupodílet se na záchraně něčeho tak posvátného jako je umělecké dílo.

V oblasti památek, uměleckých děl se operuje často s termínem „nevyčíslitelné hodnoty“, ale když dojde třeba i jen na běžné technické opatření, ukáže se, že nejsou peníze nebo zájem. Bronzová socha světce na Karlově mostě například nestojí majiteli za to, aby šrouby z korozivzdorné oceli, držící svatozář, byly povrchově upraveny a řádně dotaženy a utěsněny proti zatékání srážkové vody do vnitřku sochy. Pro zajímavost tato socha byla restaurována v roce 1989 akademicky vzdělaným umělcem, který ji potřel sirnými játry a svatozář, obalenou plátkovým zlatem, upevnil přes stržený závit do ramen sochy obyčejnými, povrchově neupravenými ocelovými šrouby ze železářství. Navíc prohlásil, že bronzová socha „začíná práškovařit a na základě poréznosti se mění i modelace povrchu“, což volá po urychleném uložení do deponitáře. Samozřejmě, že navrhoval vyrobit kopii k umístění pro lid na most. Šlo o podvod, ten člověk byl sice materiállový a technologický analfabet, ale že té soše nic není a může i nadále plnit své původní poslání, musel poznat i on.

Další „nevyčíslitelnou hodnotou“ je jistě nejznámější česká bronzová socha na nejznámějším pražském náměstí. Doznala od šedesátých let újmy na vzhledu povrchu a tak ji bylo třeba před nedávnem očistit. A protože je obvyklé, že na údržbu „nevyčíslitelné hodnoty“ nejsou peníze, jsou vítány peníze sponzorské. Za financování rutinního zásahu, který spočíval v očištění, dopatinování a navoskování povrchu sousoší a v očištění a navoskování podstavce,

bylo sousoší zahaleno déle než rok billboardy s reklamou zahraniční firmy, která nemá s restaurováním nic společného, ale shodou okolností se jmenuje stejně jako hřeben, který stál sochařovi modelem. Za dlouhou dobu, po kterou se dělal průzkum a „restaurovalo se“, se tak dostala reklama firmy na statisíce fotografií návštěvníků Prahy z celého světa. Byl to dobrý kšeft pro firmu a velká příležitost i pro medializaci restaurátorů, kteří se na této komedii podíleli. Šlo stranou, že sousoší je na náměstí z důvodů historických a estetických pro všechny občany tohoto státu a jeho návštěvníky. Co na tom, že jsme se museli zbytečně dlouhou dobu dívat na hadry s reklamou a bylo nám odepráno právo na užitnou hodnotu sousoší. Zdá se, že podobná komedie, jen s jinými aktéry, se bude odehrávat i s jinými pražskými památkami. V těchto případech bych uvítal jasné formulace etického kodexu se sankcemi pro restaurátory i další odpovědné pracovníky, kteří se na podobných neetických hrátkách podílejí.

I zchátralé Trigý na Národním divadle mají jistě „nevyčíslitelnou hodnotu“. Ale jakmile se majitelé dozvěděli, že ještě na Národní třídu nespadnou, byly ihned peníze na restaurování provizorně staticky zabezpečených sousoší přesunuty jinam a do Trigý dále zatéká a železné konstrukce v podstavcích rezaví vesele dál.

Výsledky různých analýz dodávají restaurátorské zprávě vědeckosti, zvláště jsou-li přiloženy křivky a numera vystupující ze sofistického přístroje. Že z nich pro restaurátora a historika umění často nic neplyne nevádí, prý to děláme pro budoucnost. A tak se stále analyzují patiny na kdekjaké populární měděné či bronzové památce a je nalézán opakovaně brochantit s antleritem, a když se při odběru vzorku narazí na místo s holubími exkrementy, tak samozřejmě i něco jiného. Míra samoučelnosti je v tomto a dalších případech velká.

Uvedl jsem zde pro ilustraci některé negativní příklady ze světa konzervování a restaurování památek, na který se snažíme připravit naše studenty. Věřím, že v budoucnu to budou oni, kteří napomohou správným řešením díky svému vzdělání a racionálnímu uvažování. Také doufám, že při vědomí své odbornosti nebudou mít zapotřebí dopouštět se nesolidního jednání. Jsem přesvědčen, že pokud bude zručný restaurátor či konzervátor přiměřeně vzdělán, a to jak technologicky, tak humanitně a veden k racionálnímu uvažování, bude dobře dělat svou práci. Nebude to práce pro uchovávané předměty, ale práce pro žijící i budoucí generace lidí, kteří se s objekty kulturního dědictví setkávají a budou setkávat. Bez lidí, pro které památky mají užitnou hodnotu, kterým poskytují historickou informaci nebo zprostředkují umělecké sdělení, nemá totiž konzervování ani restaurování žádný smysl.

Pavel Novák